

A Westel Mobil Távközlési Rt. és az MTA Filozófiai Kutatóintézete *A huszonegyedik század kommunikációja* címet viselő interdiszciplináris kutatási programja 2001 januárjában vette kezdetét. Első szakasza a *mobil információs társadalom* kérdéskörére összpontosított. Eredményeit ez év májusában kötetben jelentettük meg.¹ Jelen összeállítás a kutatás második szakaszának terméséből válogat. A kutatási programról – melynek távlati célja aligha lehet kevesebb, mint az információs társadalom újabb, valóban korszerű elméletének kidolgozása – teljes képet nyújt a <http://21.sz.phil-inst.hu> magyar, német és angol nyelvű webhely. Itt adunk egyre bővülő tájékoztatást annak a nagyszabású nemzetközi konferenciának az előkészületeiről is, amelyet 2002. május 24–25-én tervezünk megrendezni. A konferencián az evolúciós pszichológia, a kommunikációelmélet és a kognitív tudomány olyan kiválóságai tartanak előadást, mint Robin Dunbar (Liverpool), Joshua Meyrowitz (New Hampshire) és Barbara Tversky (Stanford). A jelzett webhelyről nyílik a téma szakirodalmát bemutató, folyamatosan frissülő *virtuális könyvtár* is.

Új kötetünket Bencsik Vilmos tanulmánya nyitja meg. A tanulmány zárómondatát idézem: „ha a gyökerekhez vissza nem is térünk, tartósan nem távolodhatunk el tőlük, s a mobiltelefonnak már jelenlegi formájában is benne rejtőzik annak a majdani univerzális kommunikációs eszköznek az ígérete, amely a gyökerekhez való meghitt közelséget biztosíthatja az ember számára”. Rituper Tamás a *wapos chat*-re vonatkozó empirikus vizsgálódásai alapján arra a következtetésre jut, hogy itt „baráti társaságok alakulnak ki, amelyek tagjai később felhívják egymást mobiltelefonon, majd találkoznak, összejárnak a köznapi életükben is... Azaz a wapos chat is cáfolja azon nézeteket, hogy az új kommunikációs eszközök és a technika fejlődése az emberi kapcsolatok kárára fognak válni, hisz itt olyan emberek között alakul ki érzelmi kapcsolat, akik a wapos chat nélkül talán soha nem ismerték volna meg egymást.” Nyíró András az *oplogót* új vizuális *népművészetnek* értelmezi, s felteszi a kérdést, hogy vajon az „akadémiai képzőművé-

¹ Nyíri Kristóf (szerk.), *Mobil információs társadalom: Tanulmányok*, Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2001.

szet” mennyire lesz képes befogadni az innen adódó elemi impulzusokat. „Kép-jelentés és mobil kommunikáció” című vázlatában jelen előszó szerzője amellest érvel, hogy a kis kijelzőn megjeleníthető, gyorsan befogadható, szituációreleváns információ követelményei olyan új kommunikációs formákat kényszerítenek ki, amelyek valójában az ember eredendően képies gondolkodásának felelnek meg. A neves pszichiáter Buda Béla dr. a ma olyannyira elterjedt félelmekkel szemben rámutat: „Mind az internet, mind pedig a mobiltelefon szempontjából a negatív megnyilvánulások eltörpülnek az óriási társadalmi és emberi előnyök, haszon mellett, amit ezek az eszközök hoztak. Ilyen haszon pl. a kapcsolattartás, a segítségkérés, az információszerezés és az élet- ill. tevékenységszervezés lehetőségeinek rendkívüli kitágulása... Az új kommunikációs eszközök újfajta közösségek kiépülését is lehetővé tették, áthidalva a távolságokat, a mozgási korlátozottságok hátrányait, vagy a megfelelő partnerek megtalálásának nehézségeit is. Az internet és a (mobil) telefon növekvő szerepe a segítő, gondoskodó társadalom, a civilszféra és a közösség, a kapcsolati kultúra fejlődését ígéri, és gyarapítja a szociális tőkét.”

A tanulmányok sora két empirikus felméréssel folytatódik. Krajcsi Attila, Kovács Kristóf és Pléh Csaba „Internethasználók kommunikációs szokásai” c. elemzése – megintcsak a szokásos vélekedésekkel szemben – arra a döntően fontos megállapításra jut, hogy úgymond „pusztán a sok webböngészés vagy az ismerősökkel való levelezés nem utal függőségre. A függőség ... azzal áll kapcsolatban, hogy mire használjuk az Internetet, és nem azzal, hogy mennyit.” Az Internet alapvetően a *munka terrénuma*: aki sokat dolgozik, szükségképpen sok időt tölt el a hálón... Sükösd Miklós és L. László János vezetésével a magyarországi települési önkormányzatok mobilhasználati szokásairól készült úttörő áttekintés. A tanulmány községek, kisvárosok és budapesti kerületek körében folytatott vizsgálódásokról számol be. „A helyi döntéshozók”, írja az összegzés, „mindhárom települési szinten munkaeszközként, a kapcsolattartás, az elérhetőség, a biztonság és az információcsere garanciájaként tekintenek a mobiltelefonra.”

Mester Béla „Politikai közösség és a médiumok” c. írása lényeges elméleti előrelépést jelent a szóbeliség/írásbeliség-paradigma szokásos szemléletéhez képest: a szerző a *poli-medialitás* jelenségére irányítja a figyelmet, vagyis arra, hogy a történeti korok során a társadalmak soha nem álltak/állnak *egyetlen* kommunikációs technika meghatározó befolyása alatt; a politikailag uralkodó rétegek hatalma nem az úgymond domináns kommunikációs technológia birtoklásán, hanem a technológiai lehetőségek együttes kihasználásán – a közöttük való *átjárhatóság* készségének birtoklásán – múlt, ill. múlik. Gedeon Péter alapvető gazdaságfilozófiai dolgozatában arról ír, hogy a mobil kommunikáció a tömegtermelés és személyreszabottság új szintézisét teszi lehetővé – a *személytelen személyeséget*. Laki János és Palló Gábor tanulmánya tudományfilozófiai fordulatot jelent. „Aki részesülni akar a hálózat adataiból és információiból”, írják, „aki hozzá akar

szólni az ott zajló vitákhoz, annak ... igazodnia kell a közös standardokhoz. Azt jelenti ez, hogy lejárában van a ... tudományos *szubkultúrák* ideje, megszűnőben a relativizmus kommunikációtechnológiai feltételei.” A tanulmányok sorában Kiss Ulrich SJ kommunikációteológiai alapvetése következik. Jelen előszó írója már évekkel ezelőtt döntő inspirációt kapott Kiss Ulrich kommunikációt és közösségiséget egymással fogalmilag szervesen ötvöző elméleti törekvéseitől. Öröm ezen törekvés újabb és teljesebb megnyilvánulásának ezeken a lapokon helyt adni. A kötetet Pléh Csaba könyvismertetése zárja. Pléh professzor annak a Merlin Donaldnak legújabb – néhány hónapja megjelent – munkáját elemzi, aki a kommunikációfilozófia McLuhan-i iskolájának ma alighanem leghatásosabb – mert leginkább természettudományos alapokon álló – örököse.

Projektünk virtuális könyvtára szept. 11-ikét követően új rovattal bővült: TERRO-RIZMUS ÉS MOBIL TELEFÓNIA. A rovat indítását az a felismerés vezette, miszerint az információs társadalom jövőjének kutatása aligha függetlenítheti magát a globalizációs folyamatok keserűbb következményeinek vizsgálatától. A globalizáció ugyan korántsem vezet a gazdaságilag kevésbé fejlett országok területén élő populációk valamiféle elkerülhetetlen kiszolgáltatottságához. A globális gazdaság a szegényebb régiók számára éppenséggel felemelkedést hozhat; s a globalizáció viszonyai közepette a nemzetállamok szerepe továbbra is tetemes, amint arra Manuel Castells *Az információs kor* című, megjelenése pillanatától klasszikusnak számító trilógiája oly nyomatékosan mutatott rá. (Jelen előszó szerzője Castells munkájáról 1999-ben részletes ismertetést publikált; ezt az ismertetést kötetünk függelékében most újra közöljük.) Ám a *globális kommunikáció* – amely persze nem a világhálóval, hanem a műholdas televíziózással vette kezdetét, de amelyet a világháló hatásai óriási mértékben fölerősítettek – megsokszorozza nemcsak a kultúrák-közötti találkozások esélyeit, de a kultúrák-közötti *ütközések* s kivált a viszonylagos szegénységben élő régiók népessége körében a *ressentiment*, a neheztelés és harag veszélyét is.

Az események sora visszafordíthatatlan; s ezzel visszafordíthatatlannak látszik az a folyamat is, amelynek során a Karl Popper által Nyílt Társadalomnak nevezett politikai-kulturális hagyomány örökösei napi biztonságuk érdekében lemondanak szabadságaik egy részéről. Az információs társadalom kutatása óhatatlanul beleütközik abba a súlyos problematikába, amely a bőséges és változatos információk szabad hozzáférhetősége és az információk forrásainak és felhasználásainak kényszerű korlátozásai-önkorlátozásai közötti feszültségekből adódik. És nem lehet eléggé aláhúzni, hogy ebben a helyzetben éppen a *mobilszolgáltatók* feladatai, lehetőségei, és persze felelőssége mennyire megnövekedtek. Hiszen leginkább a mobilszolgáltatók vannak most gyakorlati döntési pozícióban ama képletek, szabályok-eljárások kimunkálása tekintetében, amelyek hozadéka úgyszólván világtörténelmi lesz.

A Nyílt Társadalom önkorlátozása – visszalépése a közösségiség ellenőrzöttebb viszonyai felé – azonban csak árnyoldalát jelenti annak a változásnak, amelyet kutatási programunk résztvevői, alapvetően, továbbra is kulturális és tudományos gazdagodásként fognak föl. Hiszen a mobil multimediális interaktív kommunikáció térhódítása abban az értelemben is visszavezet a tömegtársadalom viszonyaiból a zártabb közösségiség viszonyai közé, hogy személyesebb érintkezést, erősebb érzelmi kohéziót ad – a régmúlt archaikus otthonosságát egyfajta új otthonosság alakjában állítja vissza. A fiatal Lukács György, a *A regény elméletében*, az eposz korát jellemezte úgy, hogy abban a világ még tágas és ugyanakkor otthonos, a lélek számára az odakint és az idebent még nem válik szét, s a szellem eseményei az értelem és az érzékek számára egyaránt megragadhatók. A regény korában – mi mondhatjuk így: a nyomtatott szó korában – kint és bent egysége megbomlott. A hálózott individuuum világában, a mobil információs társadalom viszonyai közepette, ez az egység, az egyén belső szellemi rezdülései és külső közösségi környezete közötti szoros kapcsolat áll helyre.